

AMEA: milli zəka mərkəzi

II MƏQALƏ

Elmin inkişaf strategiyası

Azərbaycanda elmin inkişaf strategiyasını Prezident İlham Əliyev müəyyən etmişdir. Strategiya ölkənin 2030-cu ilə qədər dəqiq müəyyən edilmiş sosial-iqtisadi inkişaf kursuna uyğundur. Ümumi halda Azərbaycan elmi qüdrətli dövlət və yüksək rifah cəmiyyəti formalaşdırılmasına töhfələrini verməlidir. Bu çərçivədə Azərbaycan elmi dövlətçiliyə, müstəqilliyə və cəmiyyətin yüksək rifaha nail olmasına intellektual fayda verməlidir. Bu kimi məqsədlərə çatmağın təməl fəlsəfəsi belədir: intellekt milli sərvətə çevrilməlidir!

İntellektin milli sərvətə çevrilməsi kifayət qədər geniş mənə anlamına malikdir. Prezident İlham Əliyev bütövlükdə ölkənin intellektual potensialının dövlətin, ölkənin və cəmiyyətin inkişafına xidmət etməsi zərurəti barədə geniş və dəqiq danışmışdır. Bu əsasda dövlət başçısı çox müxtəlif nitq və çıxışlarında Azərbaycan elmi qarşısında duran vəzifələr haqqında aydın, dolğun və dəqiq fikirlər ifadə etmişdir.

Təbii ki, Azərbaycanın elm və təhsilə aid hər bir təşkilatı Prezident İlham Əliyevin müəyyən etdiyi kurs üzrə fəaliyyət göstərməli və dövlət başçısının qarşıya qoyduğu məqsədlərə çatmaq istiqamətində özünün fəaliyyət proqramını hazırlamalıdır.

AMEA məhz həmin təməl üzərində yeniləşmə kursunu dəqiq müəyyən etmiş, özünün strateji inkişaf strategiyasını konseptual səviyyədə hazırlamışdır. Təşkilatın 2026-cı il 25 fevralda keçirilmiş Ümumi yığıncağında müzakirə edilən məsələlərə bu kontekstdə yanaşmaq doğru olardı.

AMEA-nın fəaliyyət fəlsəfəsi

Burada həmin məsələ üzərində qısa dayanmaq lazım gəlir. AMEA elmi fəaliyyətini tam olaraq Prezident İlham Əliyevin müəyyən etdiyi ölkənin strateji inkişaf kursu əsasında qurmuşdur. Burada başlıca prinsip Azərbaycan elmini həm yaradıcılıq, həm də institusional olaraq ölkə rəhbərinin müəyyən etdiyi kursa uyğun inkişaf etdirməkdən ibarətdir.

Bu məqsədə çatmaq üçün AMEA rəhbərliyi ümumi yeniləşmə kursunu hazırlamışdır. Onun tərkibində elmi təşkilatda fəaliyyətin 7 prioritet istiqaməti müəyyənləşdirilmişdir. Həmin prioritet istiqamətlərin reallaşdırılmasının ümumi konseptual mexanizmləri “AMEA-nın 2025-2030-cu illər üzrə inkişaf konsepsiyası və yol xəritəsi” adlı sənəddə öz ifadəsini tapmışdır.

Həm prioritet istiqamətlər, həm də inkişaf konsepsiyası və yol xəritəsi haqqında KİV-də informasiyalar verilmişdir. Burada 2026-cı il fevralın 25-də keçirilmiş ümumi yığıncaqda müzakirəyə çıxarılan məsələlər fonunda prioritetlərin bir sıra ümumi xarakterik cəhətləri üzərində dayanaq.

Prioritetlərin fəlsəfəsi

Onları qısa olaraq aşağıdakı kimi ifadə etmək olar: 1-ci, AMEA-nı azərbaycançılıq ideyasının elmi-nəzəri və tarixi-fəlsəfi əsaslarını işləyib hazırlamaq üzərində Azərbaycanşünaslığın mərkəzinə çevirmək; 2-ci, Türk dünyası üzrə tədqiqatları genişləndirmək və bu istiqamətdə uyğun elmi və fəaliyyət proqramları hazırlamaq; 3-cü, rəqəmsallıq, süni intellekt və kibertəhlükəsizliklə bağlı məsələlərin humanitar və ictimai elmlərdə tədqiqatını Prezident İlham Əliyevin müəyyən etdiyi ölkənin strateji inkişaf kursuna tam uyğun şəkildə sistemli təşkil etmək, onun nəzəri və praktiki aspektlərinin vəhdətinə nail olmaq; 4-cü, geniş mənada dünya elminə integrasiyanı məqsədyönlü şəkildə təşkil etmək; 5-ci, “Gənc Akademiyaya” layihəsini həyata keçirmək; 6-cı, Akademiyada doktorantura təhsilini Qərbi modelinə uyğunlaşdırmaq; 7-ci, AMEA-da idarəetmə strukturlarını yeniləşdirmək.

Bu istiqamətlərin ümumi fəlsəfi ruhu nədən ibarətdir? Onları vahid semantik “məkanə gətirsək”, aşağıdakı mənzərəni görürük: AMEA hər şeydən öncə azərbaycançılıq əsasında azərbaycanşünaslığın elm kimi inkişafına nail olmaq əzmindədir. Bunun üçün ilk olaraq daxili və xarəci cəhətlər və idarəetmə potensialını ən müasir tələblərə uyğun yeniləşdirməkdə qərarlıdır. Onun konkret reallaşma mexanizmlərini də müəyyən etmişdir: yaradıcılıqda

- kollektiv yaradıcı komandaların formalaşdırılmaq; institusional təşkilatlanmada – Rəyasət Heyəti və elmi-tədqiqat institutlarında idarəetmə mahiyyətli və yaradıcı xarakterli yenidən strukturlaşma aparmaq. Bu iki altistiqamətin vəhdətində AMEA-nı prinsipial olaraq yeni yaradıcılıq və idarəetmə müstəvisinə çıxarmaq.

Belə bir mürəkkəb, çətin, lakin dövlətçiliyə, Azərbaycana xidmət baxımından çox güclü və səmərəli olan məqsədə nail olmaq üçün AMEA nüfuzlu və reytingli elmi jurnallarla, elmi mərkəzlərlə, dünyanın müxtəlif ölkələrinin elmi təşkilatları, ayrıca türk dövlətlərinin elmi təşkilatları ilə əlaqələri dinamik inkişaf etdirir.

Bu istiqamətdə təşkilatın rəhbərliyi gecə-gündüz çalışır, böyük enerji sərf edir, zəhmət çəkir. Eyni zamanda, “Gənclər Akademiyası” və “Elektron Akademiyaya” yaratmaqla həm gənclərin elmi fəaliyyətini stimullaşdırmağa çalışır, həm də ən müasir informasiya texnologiyaları əsasında dünya elminə integrasiyaya konkret məzmun verir.

AMEA-nın 25 fevral iclası (qısa yazırıq) prioritet istiqamətlərin növbəti dəfə aktualaşdırılması və gündəmə gətirilməsi baxımından çox əhəmiyyətli olmuşdur. Bu tezis təsdiqi iclasda edilən məruzələrin məzmunundan tam aydın görünür - bura azərbaycançılıq, Azərbaycanşünaslıq, dünya elminə integrasiya və ayrıca türk dövlətlərinin elmi təşkilatları ilə əməkdaşlığın inkişafı (bu istiqamət cəmi iki gün sonra I Türkoloji Qurultaya həsr olunmuş beynəlxalq konfransda öz möhtəşəm ifadəsini tapdı), rəqəmsallıq, yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqinin sosial və humanitar aspektləri, kibertəhlükəsizliklə mübarizə, Azərbaycan tibb və biologiyaya elmlərinin nailiyyətləri, AMEA-nın tədqiqat institutlarının fəaliyyətlərinin elmmetrik təhlili üzrə fikirlərin səsləndirilməsi daxildir.

3 sual

Vurğulanan faktların və 25 fevral iclasının fonunda meydana gələn bir neçə suala baxaq.

Birinci sual: görəsən, nəyə görə AMEA-nı götürdüyü yeniləşmə kursuna, müəyyən etdiyi prioritet istiqamətlərə, onları reallaşdırmaq üçün seçdiyi fəaliyyət modelinə görə tənqid etməirlər? Bununla bağlı şəxsən mən heç bir elmi tənqidi nümunəyə rast gəlməmişəm. Sanki AMEA elə hədəf kimi seçilmişdir ki, fəaliyyətini təhlil etmədən aşağılansın, sağlam tənqidi sərhədi keçməklə akademiklik, “AMEA-lılıq” təhqir olunsun və bu zaman milli əxlaq normalar belə nəzərə alınmasın. Sizcə, bu nifrətin və qəbul edilməzliyin səbəbi nədir?

Əslində, bu cür qərəzli davranış modeli daha dərinədə olan, lakin açıq deyilməyən faktorlara bağlı ola bilər.

Birincisi, kimlərsə AMEA-nın Azərbaycan elminin dövlətçiliyə xidmət etmək xəttini qəbul etməirlər. Onlar elmin, ümumiyyətlə, dövlətçiliyə deyil, absurd və alturist dəyərlərsizliyə xidmət etməsini arzulayırlar ki, Azərbaycan cəmiyyətinin özünü-təşkil etmə qabiliyyəti zamanın tələblərindən geri qalsın və bu dövlət güclənməsin.

İkincisi, azərbaycançılığın aparıcı olduğu Azərbaycanşünaslığın cəmiyyətin mənəvi, əxlaqi, mədəni və bütövlükdə ekzistensial qatlarına nüfuz etməsinə maneçilik törətmək sevdasına düşənlər ola bilər. Bunun bir adı var: azərbaycanlılığa, Azərbaycan xalqının mənəvi və intellektual dəyərlərinə xəyanət.

Üçüncüsü, Azərbaycanın Türk dünyasının bir parçası olduğu, “bizim ailəmizin türk dünyası” olduğunu içdən qəbul etməmək. Bu şübhəni yaradan məqamlar ondan ibarətdir ki, “tənqidçilər” bir dəfə də olsun Azərbaycanın Türk dünyası ailəsinə məxsusluğunu akademik tədqiqatçıların lazımı səviyyədə tədqiq etmədiklərinə dair tutarlı arqument və ya araşdırma ortaya qoymamışlar.

Bu barədə kəlmə belə kəsmirlər (və ya kəsmək istəmirlər). Bu isə AMEA-da çalışanlar üçün “boz və süni tənqid mühiti” yaradır. Ona görə ki, bizlərin obyektiv, elmi, əsaslı, konkret ideya hədəfli tənqidlərə ehtiyacımız çoxdur.

Nəticə: Birbaşa və ya dolayısı ilə AMEA kollektivi ilğımlı (miraj), arqumentsiz, qondarma, antiəxlaqi, antimilli,

antidövlətçi, şəər-böhtan mahiyyətli saxta “tənqidi” proseslə üz-üzə qalır. Bu, nımdaş pencəkli minlərlə AMEA əməkdaşlarını nəinki incidir, həm də ruhuna zərər verir. Onlar bir-birinə sual edirlər: “bizlər çox az maaşla elmimiz üçün vicdan və məsuliyyətlə çalışırıq (qüsurlarımız da vardır), amma bunu ölkə Prezidentindən başqa qiymətləndirən və görən yoxdu.”. Və o görmək istəməyənlər, əcəba kimlərdir, hansı dairələrə və hansı məzhəblərə qulluq edirlər?

İkinci sual: Bəlkə, kimlər üçünsə Azərbaycanşünaslıq və türk ailəsinə mənsubluq ciddi dərəcə çevrilmişdir? AMEA I Türkoloji Qurultaya həsr edilmiş möhtəşəm beynəlxalq tədbiri keçirəndə biri “türk sözlərini Azərbaycan mediasında qadağan edək” kimi absurd “təkliflə” çıxış etdi, paparissilikdə çox fəal olan KİV qismisi isə konfransın işi ilə bağlı ümumi sözlərdən başqa bir izah vermədi.

Təsədüfdürmü? Deyildir. Burada ya laqeydlilik və gözügötürməzlik, ya da ümumiyyətlə, elmi mahiyyətli ciddi təhlil etmək intellektinə sahib olmamaq halı vardır. İkinciyə inanmaq çətinidir, çünki Azərbaycanda kifayət qədər rəşional intellektual potensiala malik jurnalistlər, ekspertlər, analitiklər mövcuddurlar. Məsələn, baxın, Çindən başlayır, Yaxın Şərqdən çıxırlar. Və arada anti-Türkiyə ovqatlarını da nümayiş etdirirlər. Bəzi KİV orqanları isə, ümumiyyətlə, həttə xırda məsələlərdə belə türk dövlətləri haqqında iftira yazırlar (bu hal Türkiyə mediasında daha çoxdur).

Nəticə: Bu, faktiki olaraq, Azərbaycan Prezidentinin apardığı siyasətə sözdə dəstək verib, reallıqda isə onun əsas xəttinə qarşı çıxmaqdır. AMEA da bu aspektdə hədəfə çevrilir, çünki bu elmi təşkilat dövlət başçısının həyata keçirdiyi strateji kursuna tam dəstəyini rəsmi olaraq hazırladığı sənədlərdə bəyan etmişdir və praktikada onun həyata keçirilməsinə xidmət edən xətt yeridir.

Üçüncü sual: Nəyə görə, AMEA-nın “tənqidi” mediada aparılır, ölkənin elmi mühitində aparılır? Yəni bu proses klassik anlamda “filankəsi vurmaq” kimi şəxsi məqsədə xidmət edərsə, bir vəziyyətdir. Yox, əgər məsələ, ümumiyyətlə, AMEA-nı seçdiyi yeniləşmə kursundan sapdırmaqdırsa, başqa situasiyadır. Hər iki variantın ölkə mediasını monitoring edən və bir sıra rəsmi qurumlar tərəfindən araşdırılmasına ehtiyac yaranmamışdır mı?

Nəticə: AMEA kollektivinin öz haqlı və zəhmətli işini ictimaiyyətə daha geniş miqyasda və intensivlikdə obyektiv çatdırması zamanı çoxdan yetişmişdir. Bəziləri bizlərə sanki “əyri danışın, amma düz oturun” davranış kodunu yeritməyin izinə düşmüşlər. Onlar qədim Azərbaycan misalı olan “əyri oturmaq, düz danışmaq” əxlaqını təhrif edirlər.

“Alimlər elə oturdu”, “alimlər belə qalxdı”, “alimlər yatdı”, “alimlər belə baxdı”, “akademikin başına çətir tutdular” kimi ibarələr həmin saxtalaşdırma məqsədlərindən xəbər verir.

Ziyalı həmrəyliyi

Bunlara qarşı ilk növbədə alimlərin özləri durmalıdırlar. Harada və hansı təşkilatda işləməsindən asılı olmayaraq dəyərli Azərbaycan ziyalıları elmiliyi, alimliyi qorumahıdırlar. Obrazlı desək, Azərbaycan dövlətçiliyinə xidmət kontekstində alim həmrəyliyinə ciddi ehtiyac vardır. Bu bağlılıqda da Azərbaycanda ənənəvi olan alimlik və elmliliyin mənəvi-əxlaqi “qatı”na istənilən hücumu dəf etməliyik.

Ümumiyyətlə, ziyalıların dövlətçiliyi qorumağın əsas sütunlarından biri kimi, Prezident İlham Əliyevin müəyyən etdiyi strateji inkişaf kursunun davamlı, qətiyyətli, konkret müsbət nəticəverici reallaşması üçün həmrəylik nümunəsi göstərməlidir. Bəlkə də bu işi davamlı, peşəkarcasına və konkret nəticə verən proses səviyyəsinə yüksəltmək üçün birgə fəaliyyət proqramı hazırlamaq zamanıdır. Elə bir fəaliyyət proqramı ki, orada yalnız və yalnız Prezident İlham Əliyevin ziyalıları qarşısında qoyduğu vəzifələri, verdiyi tapşırıqları yerinə yetirmək yer alsın!

Füzuli QURBANOV,
XQ-nin analitiki,
fəlsəfə elmləri doktoru